

Η καταστροφή του λόγου

Οι τάσεις στις οποίες αναφερθήκαμε μέχρι τώρα ξεκινώντας από τις Ηνωμένες Πολιτείες, τις βρίσκουμε επίσης, είναι αυτονόητο, στη Δυτική Γερμανία. Με παραλλαγές στις οποίες αξίζει να σταθούμε λόγω του σημαντικού ρόλου που παίζει σήμερα η Γερμανία. Πρώτα απ' όλα, η Δυτική Γερμανία είναι το επίκεντρο του φαινομένου που υπήρξε ο φασισμός. Γνωρίζουμε ότι οι συμμαχικές δυνάμεις κατοχής όχι μόνο δεν εξουδετέρωσαν τις κοινωνικές και ιδεολογικές ρίζες, αλλά διέσωσαν και διατήρησαν με κάθε τρόπο, για τον αγώνα ενάντια στην ΕΣΣΔ, τα στοιχεία του ναζιστικού κινήματος και του ιδεολογικού του ρεύματος που μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ακόμα. Παρ' όλα αυτά, τόσο εξωτερικά όσο εσωτερικά, ένα είδος ανάνηψης ήταν απαραίτητο, για να αποκτήσει ένας οπαδός του Χίτλερ την ιδεολογία του Τρούμαν ή του Αϊζενχάουερ. Αρκεί να αναφερθούμε στις διαφορές στην ιδεολογική δομή που υπάρχουν μέσω της ταυτότητας πάνω στα ουσιαστικά προβλήματα. Αν αυτό έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, είναι γιατί μπορούμε να παρακολουθήσουμε την πορεία των διανοητών που προετοίμασαν και εδραίωσαν το χιτλερισμό.

Υπάρχουν αυτοί που προετοίμασαν τον Χίτλερ ωθώντας τον ανορθολογισμό στα άκρα, αλλά που στη διάρκεια της δικτατορίας του έζησαν μια ζωή αποτραβηγμένη, ήσυχη και άνετη, προσέχοντας να μη συνεργαστούν άμεσα με το καθεστώς, είτε με τη θέλησή τους είτε για προσωπικούς και τυχαίους λόγους. Ο τύπος αυτός αντιπροσωπεύεται από τον Γιάσπερς [Jaspers]. Ακόμα και σήμερα, η δοκιμασμένη αρχή της φιλοσοφικής του σκέψης κάνει θαύματα: υιοθετούμε απόλυτα ορισμένες αντιδραστικές τάσεις της μόδας και ταυτόχρονα τις προσαρμόζουμε στη «χρυσή τομή» ενός μικροαστικού σαλονιού διανοουμένων. Ο Γιάσπερς υπήρξε υπαρξιστής, ανορθολογιστής, οπαδός του Κίρκεγκορ [Kierkegaard], νιστσεϊστής: στη Γερμανία του Χίτλερ κανείς δεν θα μπορούσε να το κατακρίνει. Σήμερα –ο Χίτλερ έχει πέσει– ο Γιάσπερς ανακαλύπτει τον ορθό λόγο. Φυσικά, όπως και παλιότερα με τον ανορθολογισμό, ο ορθός λόγος χρησιμοποιείται για την απόρριψη του μαρξισμού. Η απόρριψη αρχίζει με τρόπο «πρωτότυπο»: στην πραγματικότητα, ο μαρξισμός δεν είναι παρά μαγεία που παίρνει τη μορφή επιστήμης. «Η καταστροφή είναι δημιουργική. Εισάγοντας το κενό, πιστεύω ότι κατέχω το Ον. Όμως αυτό στην πραγματικότητα, σαν σκέψη και σαν πράξη, είναι μια επανέκδοση της μαγικής συμπεριφοράς υπό το κάλυμμα μιας ψευδοεπιστήμης. Στους μαρξιστές, η μαγεία αντιστοιχεί στη βεβαιότητα ότι γνωρίζουν περισσότερα από τους άλλους». Η «πρωτοτυπία» του Γιάσπερς συνίσταται λοιπόν στο να χρησι-

μποιούσει μια λεξούλα της μόδας όπως η «μαγεία» η οποία, στον αιώνα της σημασιολογίας, αποδίδει στο μαρξισμό μια ενοποιητική και καταστροφική χροιά. Πέρα από αυτό, η επιχειρηματολογία χρονολογείται πριν από τρία τέταρτα του αιώνα, από τον Ντίρινγκ [Dühring] για την ακρίβεια, και η απόρριψη της επιχειρηματολογίας αυτής βρίσκεται ήδη στο *Anti-Dühring* του Ένγκελς. Ο Γιάσπερς αγνοεί τα βασικά του μαρξισμού και κυνηγά τα φαντάσματα που εκείνος δημιούργησε.

Ενάντια στη «δεισιδαιμονία της γνώσης» που υποτίθεται ότι είναι ο μαρξισμός, ο Γιάσπερς προτείνει το δικό του ανορθολογισμό, προσαρμοσμένο στις σύγχρονες τάσεις: να γυρίσουμε στη «πρωταρχική πράξη» της «οντολογίας». «Έτσι, η γλώσσα όλων των πραγμάτων γίνεται αντιληπτή, ο μύθος αποκτά νόημα, η λογοτεχνία και η τέχνη γίνονται το Όργανον της φιλοσοφίας (Σέλλινγκ [Schelling]). Όμως η γλώσσα του μύθου δεν συγγέεται πλέον με γνώση. Αυτό που διακρίνουμε στο στοχασμό, αυτό που μας παροτρύνει κατόπιν στη δράση, αυτό δεν πρέπει να σβήσει, ούτε όμως πρέπει να πάρει χαρακτήρα γνώσης, ακόμα κι αν η λογική απαιτεί αποδείξεις αλήθειας. Η δοκιμασία αυτή της αλήθειας δεν μπορεί να είναι αναμέτρηση με την εμπειρία, πρέπει να λάβει χώρα μέσα στο δικό μας ον, και η λυδία λίθος είναι: είμαστε περισσότερο ή λιγότερο ο εαυτός μας με τη δοκιμασία αυτή;» Και σε σχέση με τα προηγούμενα, ο Γιάσπερς διευκρινίζει το δεσμό που ενώνει την παλιά του φιλοσοφία με την καινούρια: «Πριν λίγες δεκαετίες, μίλησα για φιλοσοφία της ύπαρξης, και πρόσθετα τότε ότι δεν επρόκειτο για μια καινούρια φιλοσοφία, ιδιαίτερη, αλλά για μια φιλοσοφία αιώνια, μοναδική, που, καθώς ξεστράτισε για λίγο στον καθαρό αντικειμενισμό, έπρεπε να ξαναβρεί τον τόνο της κύριας ιδέας του Κίρκεγκορ. Θα προτιμούσα σήμερα να ονομάσω τη φιλοσοφία αυτή “φιλοσοφία του ορθού λόγου” γιατί μου φαίνεται απαραίτητο να υπενθυμίσω τον παμπάλαιο χαρακτήρα της φιλοσοφίας: αν χαθεί ο ορθός λόγος, χάνεται και η φιλοσοφία». Η υπογράμμιση της κυριαρχίας του λόγου είναι η μόνη εγγύηση ότι θα γεννηθούν πραγματικοί μύθοι: «Ο μύθος είναι η συνήθης γλώσσα της υπερβατικής αλήθειας. Η δημιουργία ενός αυθεντικού μύθου είναι η πραγματική αποκάλυψη, η πραγματική διαφώτιση της ύπαρξης. Ο μύθος αυτός κλείνει μέσα του τον ορθολογισμό, ελέγχεται από τον ορθό λόγο. Χάρη στο μύθο, την εικόνα και το σύμβολο, μπορούμε να φτάσουμε σε βαθύτερη κατανόηση ακραίων καταστάσεων.» Όπου το φρούριο αυτό δεν υπάρχει, πρέπει να κάνουμε μεταβολή. Μόνο που υπάρχει ο κίνδυνος, κατά τον Γιάσπερς, να έρθει στο φως όχι ένας «αδύναμος μηδενισμός», αλλά μια «ισχυρή μαγεία». Με τον τρόπο αυτό, ο Γιάσπερς χρησιμοποιεί τον παλιό διαχωρισμό μεταξύ λευκής και μαύρης μαγείας για να εισαγάγει στη φιλοσοφία τη γραμμή των αρχηγών του Ψυχρού Πολέμου: το «μάθημα» της εγκληματικής πολιτικής του Μονάχου πρέπει να οδηγεί στην απόκρουση κάθε σοβαρής διαπραγμάτευσης με την ΕΣΣΔ ως «appeasement». Αυτό που ο Γιάσπερς αμέλησε στον ιδεολογικό αγώνα κατά του ναζισμού, γίνεται στον αγώνα του κατά του μαρξισμού. Ο παραλληλισμός δικαιώνεται, πόσο μάλλον που η πολιτική του Τσάμπερλεν [Chamberlain] ήταν τόσο συγγενής προς την πολιτική του Χίτλερ όσο ο ανορθολογισμός του Γιάσπερς ήταν προς το ναζιστικό ανορθολογισμό.

Η προτίμηση που έχει ο Γιάσπερς για το μύθο, δεν τον εμποδίζει να προσεγγίζει τη σημασιολογία, αφού οι συνεχείς αναφορές του στον Καντ [Kant] είναι εξίσου αγνωστική και ανορθολογιστική με την κύρια κατεύθυνση της σημασιολογίας: και γνωρίζουμε την καθαρά

ανορθολογιστική πλευρά της σκέψης του Βιτγκενστάιν [Wittgenstein]. Κάτω από τη διάτρητη μάσκα του ορθολογισμού, εκφράζονται, και στους μεν και στον δε, η απελπισία, η αδυναμία, η αυτοκαταστροφή του λόγου. Έτσι, για τον Γιάσπερς, ο «ορθός λόγος» είναι αργiori μη-ιστορικός (με αφορμή ότι ο Μαρξ αναγνωρίζει τον ορθολογισμό της ιστορίας, ο Γιάσπερς τον χαρακτηρίζει σχετικιστή) και είναι το αντίθετο κάθε αιτιακής γνώσης —«δεν αναγνωρίζω αιτιότητα παρά μόνο στο παράλογο», γράφει— είναι λοιπόν απόλυτα αδύναμος μπροστά στην πραγματικότητα. Αυτό που ο Γιάσπερς εννοεί ως φιλοσοφία του λόγου, είναι ο παλιός ανορθολογισμός με νέο ένδυμα: η ίδια παλιά φιλοσοφία της σύγχυσης, προσαρμωμένη όπως παλιότερα στις διανοητικές και ηθικές ανέσεις μιας μικροαστικής υπέρθεσης ιντελιγκέντσιας.

Κατά πολύ δυσκολότερη είναι μια τέτοια μετάβαση για τον Χάιντεγκερ [Heidegger]: όχι μόνο στήριξε ιδεολογικά την άνοδο του ναζισμού, αλλά υποστήριξε ευθέως και ενεργά τον Χίτλερ. Για το λόγο αυτό, δεν μπορούσε να του δοθεί εύκολα αμνηστία και να καταταγεί στην υπηρεσία μιας νέας φιλοσοφικής βαρβαρότητας, κάτω από τις συνθήκες που επιστρατεύτηκαν αυτοί που δήθεν πολέμησαν ενάντια στον Χίτλερ, χωρίς να πρέπει να απαρνηθούν στο ελάχιστο τις «κατακτήσεις» τους κατά τη διάρκεια της ιδεολογικής προετοιμασίας του φασισμού, κοντολογίς, να ενταχθούν και πάλι στη δημόσια ζωή, έχοντας αλλάξει και παραμένοντας ταυτόχρονα οι ίδιοι. Ο Χάιντεγκερ ξέφυγε από την κατάσταση αυτή χρησιμοποιώντας ένα όπλο από το οπλοστάσιο του Κίρκεγκορ: το μη γνώσιμο [incognito], που θα αποτελέσει στο εξής το κέντρο της σκέψης του. Για τον Κίρκεγκορ, η κατάσταση ήταν σχετικά απλή: από γενική άποψη, γιατί το μη γνώσιμο ήταν γι' αυτόν μια αναγκαία συνέπεια του ανορθολογισμού και της απανθρωπιάς της σχέσης με το Θεό και, από προσωπική άποψη, γιατί δεν είχε τίποτα το επιλήψιμο να κρύψει.

Ο Χάιντεγκερ όμως γνωρίζει πολύ καλά (οι φιλόσοφοι που αρνούνται και περιφρονούν τον κόσμο είναι συχνά στην ιδιωτική τους ζωή πολύ πρακτικοί άνθρωποι) ότι στην εποχή όπου συμμαχούν το Βατικανό και η Γουόλ Στρίτ, ο αθεϊσμός δεν είναι ένα εμπόρευμα που πουλάει και βγάζει έτσι τα ανάλογα συμπεράσματα. Όχι με τη μορφή μιας ανοιχτής ρήξης με τον αθεϊσμό και το μηδενισμό του *Sein und Zeit*, αλλά δηλώνοντας κατηγορηματικά ότι το κύριο έργο του δεν είναι ούτε μηδενιστικό ούτε αθεϊστικό. Παρά το φόρο τιμής στις θρησκευτικές τάσεις της εποχής, δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει τη θεολογία του Κίρκεγκορ για προσωπικούς λόγους. Αυτό που επιδιώκει, είναι να συνάγει από τη θεωρία του για την ιστορία και το χρόνο το βασικό μη γνώσιμο ως ουσία κάθε ιστορικότητας (πράγμα που στην ουσία δεν είναι παρά μια σύγχρονη παραλλαγή της άποψης του Κίρκεγκορ ότι η παγκόσμια ιστορία υπάρχει μόνο για το Θεό). Σήμερα, η ιστορία είναι ο τόπος «περιπλάνησης», του οντολογικού μη γνώσιμου. «Όταν ξεσκεπάζεται μέσα στο Είναι, το *Ον* υποχωρεί. Όταν διαφωτίζει το Είναι, το *Ον* χάνεται. Το Είναι δημιουργείται μέσα στην πλάνη, περιβάλλει ένα *Ον* που περιπλανάται, και έτσι γεννά... το Σφάλμα. Είναι ο οικιακός χώρος της Ιστορίας. Μέσα σε αυτόν, η ιστορική ουσία ανταπατάται σχετικά με το όμοιό της. Κάθε φορά που το *Ον*, στην περιπλάνησή του, ενδιαφέρεται για το ίδιο, ο κόσμος δημιουργείται ως ένα αιφνίδιο και απρόσμενο γεγονός. Κάθε περίοδος της παγκόσμιας ιστορίας είναι μια περίοδος παραπλάνησης».

Συναντάμε εδώ τη βάση και την οντολογική δικαίωση της συμπεριφοράς του Χάιντε-

γκερ κατά την περίοδο του Χίτλερ. Στο δοκίμιό του για τον –ή μάλλον κατά του– ουμανισμού, η ίδια σκέψη παίρνει μια μορφή πιο απτή. Διαστρέφοντας τον Χέλντερλιν [Hölderlin], ως συνήθως, ο Χάιντεγκερ, αφού υπογραμμίσει ότι οι σχέσεις του με το αρχαίο ελληνικό πνεύμα ήταν «κάτι εντελώς διαφορετικό από τον ουμανισμό», συνεχίζει: «Για αυτό το λόγο, οι νέοι Γερμανοί που γνωρίζουν τον Χέλντερλιν έχουν σκεφθεί και βιώσει μπροστά στο θάνατο κάτι διαφορετικό από αυτό που παρουσιαζόταν στο ευρύ κοινό ως γερμανική νοοτροπία». Ο Χάιντεγκερ αποσιωπά το γεγονός –αυτό που προκύπτει εξίσου σαφώς από το μη γνώσιμο της ιστορικής οντολογίας– ότι, επί Χίτλερ, οι νέοι δεν βρίσκονταν μόνο σε μια κατάσταση «μπροστά στο θάνατο», αλλά συμμετείχαν έμπρακτα στις δολοφονίες, στα βασανιστήρια, στις λεηλασίες και στους βιασμούς του καθεστώτος. Προφανώς θεωρεί περιττό να το αναφέρει, γιατί το μη γνώσιμο καλύπτει τα πάντα: ποιος είναι σε θέση να γνωρίζει εάν ένας μαθητής του Χάιντεγκερ, συνεπαρμένος από τον Χέλντερλιν, «σκεπτόταν και βίωνε» όταν έσπρωχνε γυναίκες και παιδιά στα κρεματόρια; Ούτε κανείς μπορεί να γνωρίζει τι «σκεπτόταν και βίωνε» ο ίδιος ο Χάιντεγκερ όταν παρότρυνε τους φοιτητές του στο Φράιμπουργκ να ψηφίσουν τον Χίτλερ. Δεν υπάρχει τίποτα στην ιστορία που να μπορεί να γίνει γνωστό μονοσήμαντα: η ιστορία είναι μια γενική παραπλάνηση.

Ο σκοπός του Χάιντεγκερ είναι τριπλός: να απορρίψει πλήρως την ευθύνη της υποστήριξης του στον Χίτλερ, να περισώσει την παλιά υπαρξιακή του κατεύθυνση και, τέλος, να δώσει την εντύπωση ότι οι προσαρμογές που κάνει σήμερα για την αμερικανική πολιτική αντιστοιχούν στις ιδέες που πάντα είχε. Αλλά οι ακροβασίες αυτές δεν μπορούν να γίνουν με την εντιμότητα ενός επιστήμονα. Σε άρθρο του στη *Neue Rundschau*, ο Καρλ Λέβιτ [Karl Löwith], παλιός μαθητής του Χάιντεγκερ, αποκαλύπτει την απάτη: «Δεν μπορούμε να υπερβούμε μιαν αντίφαση ούτε με αλλαγή προοπτικής ούτε με διαλεκτικό κόλπο. Στον επίλογο της τέταρτης έκδοσης του Τι είναι η μεταφυσική;, αναφέρεται ότι σχετικά με την αλήθεια του Όντος ότι το *Ον* είναι “βέβαια” χωρίς το *Είναι*, “όμως” δεν υπάρχει ποτέ *Είναι* χωρίς το *Ον*. Στην έμπτη έκδοση που δημοσιεύτηκε έξι χρόνια αργότερα, το “όμως”, που υπογραμμίζει την αντίθεση, εξαφανίστηκε και το “βέβαια” αντικαταστάθηκε με το “ποτέ” – δηλ. το όλο νόημα της φράσης άλλαξε στο αντίθετό του, χωρίς αυτό να διατυπωθεί. Τι θα σκεφτόμαστε για ένα θεολόγο που τη μια φορά θα υποστήριζε ότι ο Θεός υπάρχει χωρίς τη δημιουργία και την άλλη ότι δεν θα μπορούσε να υπάρξει χωρίς αυτή; Πώς να εξηγήσει κανείς ότι ένας γλωσσολάστης που ζυγίζει με προσοχή τις λέξεις του όπως ο Χάιντεγκερ προέβη σε μια τόσο ριζική αλλαγή σε ένα τόσο κρίσιμο σημείο; Παρ’ όλα αυτά, μόνο η μία από τις δύο διατυπώσεις μπορεί να είναι αληθινή».

Πού βαίνει αυτή η φιλοσοφία; Στην περίοδο πριν το φασισμό, καλλιεργούσε μια βαθιά έχθρα απέναντι στον ορθό λόγο. Όταν ο Χάιντεγκερ γράφει σήμερα ότι «η σκέψη αρχίζει μόνο όταν έχουμε κατανοήσει μέσω της εμπειρίας ότι ο ορθός λόγος που εξυμνείται εδώ και αιώνες είναι ο πιο επίμονος εχθρός της», απλώς βγάζει τα πιο ακραία συμπεράσματα αυτού που ήδη εξυπακουόταν στη «διαίσθηση των Ουσιών» του Χούσερλ [Husserl]. Και καθώς, όπως ήδη αποδείξαμε, η φαινομενολογία ήταν στις αρχές της συγγενής με τη θεωρία του Μαχ [Mach], ο Χάιντεγκερ καταλήγει χωρίς ιδιαίτερο κόπο κοντά στη σημασιολογία. Επικροτώντας τη θεωρία του Μαχ, τη φαινομενολογία και τη σημασιολογία ταυτόχρονα, μπορεί σήμερα να κάνει την ανάλυση της γλώσσας μέθοδο φιλοσοφικής σκέψης. «Η

σκέψη συμπεκνώνει τη γλώσσα στο απλό γεγονός της εκφοράς του λόγου. Έτσι, η γλώσσα είναι η γλώσσα του Οντος όπως τα σύννεφα είναι τα σύννεφα του ουρανού. Χάρη στην εκφορά του λόγου, η σκέψη χαράζει πάνω στη γλώσσα μικρά αυλάκια, πιο μικρά και διακριτικά από αυτά που χαράζει ο χωρικός με βήματα στον αγρό». Ιδού η γερμανική, «ποιητική», εκδοχή της σημασιολογίας. Όμως και εδώ, η άβυσσος του ανορθολογισμού είναι η ίδια, είτε η έκφρασή του είναι επίτηδες ποιητική είτε κοινότοπη.

Η προσέγγιση των μεθόδων παραπέμπει σε μια εκ των πραγμάτων γειτνίαση. Το Ον του Χάιντεγκερ, που αντιτίθεται στο Είναί, δεν απέχει από αυτό που, κατά τον Βιτγκενστάιν, μπορεί να αποδειχθεί, αλλά όχι να ειπωθεί. Παρόμοιες μέθοδοι οδηγούν σε παρόμοια συμπεράσματα. Ο Χάιντεγκερ, που χαιρέτισε στο πρόσωπο του Χίτλερ την αυγή μιας νέας εποχής, γελοιοποιήθηκε για πάντα. Σήμερα, αν και πολύ πιο προσεκτικός, θέλει πάλι να γίνει αρεστός στους κρατούντες της στιγμής, όπως στον καιρό του Χίτλερ. Η προσοχή με την οποία εκφράζεται, η υπολογισμένη ασάφεια των λόγων του, αφήνει να εννοηθεί την ιδέα μιας νέας εποχής – μιας άλλης νέας εποχής: «Είμαστε άραγε στην παραμονή της μεγαλύτερης αναστάτωσης της γης και του ιστορικού χώρου στον οποίο βρίσκεται; Είμαστε στο λυκόφως της νύχτας που προηγείται μιας νέας αυγής; Ξεκινάμε για ένα ταξίδι στο ιστορικό τοπίο στο βράδυ της γης; Ή μήπως η χώρα του βραδιού θα εμφανιστεί στην έξοδο; Αυτή η Ανατολή, αυτή η χώρα όπου ανατέλλει ο ήλιος μήπως είναι τελικά, πέρα από Δίση και Ανατολή, και διαμέσου της Ευρώπης, ο αγαπημένος τόπος της μέλλουσας Ιστορίας; Είμαστε εμείς οι σημερινοί άνθρωποι δυτικοί με μια έννοια που θα αποκαλυφθεί παρά μόνο στο πέρασμά μας στην παγκόσμια νύχτα; Τι μας ενδιαφέρουν όλες οι φιλοσοφίες της Ιστορίας που έχουν δημιουργηθεί με αποκλειστικά ιστορικό τρόπο, αν μας τυφλώνουν με τον πεπερασμένο αριθμό των διδασκόμενων ιστορικών επιστημών που μπορούμε να ατενίσουμε με ένα βλέμμα; Αν εξηγούν την Ιστορία χωρίς να αναλύουν τις βάσεις στις οποίες στηρίζεται η εξήγησή τους με την Ουσία της Ιστορίας και αυτή με το ίδιο το Ον; Είμαστε πράγματι οι καθυστερημένοι που είμαστε; Ή μήπως είμαστε ταυτόχρονα πρόωμοι σε ένα πρωινό μιας εποχής εντελώς διαφορετικής που έχει αφήσει πίσω της όλες τις παραστάσεις που έχουμε για την Ιστορία;» Η ερωτηματική μορφή, ο απαισιόδοξος τόνος, παρατέμπουν στη σημερινή Γερμανία. Και τα δύο είναι αναγκαία: χωρίς τον απαισιόδοξο τόνο, τι εντύπωση θα σχημάτιζε σήμερα η πνευματική «ελίτ», και ιδίως η γερμανική; Όμως, στο παρασκήνιο αυτής της μελετημένης θολούρας, διακρίνουμε το περίγραμμα του «αμερικανικού αιώνα», του παγκόσμιου κράτους (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι στην περίπτωση που ο γερμανικός ιμπεριαλισμός θα ξαναγινόταν ανεξάρτητος και θα διεκδικούσε πάλι την παγκόσμια κυριαρχία, τα λόγια του Χάιντεγκερ δεν θα περνούσαν ως «προφητεία»). Δεν αρκεί στον Χάιντεγκερ η γελοιότητα στην οποία υπέπεσε με τον Χίτλερ, θέλει κι άλλη: πρόκειται για την πραγμάτωση της φιλοσοφίας του της ιστορίας ως «δόγμα του σφάλματος».

Αυτό που σίγουρα φαίνεται εκ πρώτης όψεως πιο σημαντικό είναι η προοπτική. Όμως αυτό δεν πρέπει να μας κάνει να παραμελήσουμε τη μέθοδο. Είδαμε ότι ο Χάιντεγκερ θέτει μια ιστορικότητα «αυθεντική» για να πολεμήσει πιο αποτελεσματικά την αληθινή ιστορικότητα, που χαρακτηρίζει «χυδαία». Μετά τον πόλεμο, αυτή η τάση του επιβεβαιώνεται. Ενώ στο *Sein und Zeit*, που στην ουσία είναι μια πολεμική ενάντια στο μαρξισμό, καμία νύξη, ούτε η παραμικρή, δεν πρόδιδε αυτόν το χαρακτήρα, ο Χάιντεγκερ αισθάνεται τώρα ότι δι-

καιούται, ότι είναι μάλιστα υποχρεωμένος, να μιλήσει ανοιχτά για τον Μαρξ: «Αυτό που ο Μαρξ αναγνώρισε, και που κατά μία έννοια προέρχεται από τον Χέγκελ, ως αλλοτρίωση του ανθρώπου, έχει τις ρίζες του στην ξεριζωμένη φύση του σύγχρονου ανθρώπου [...] Επειδή ο Μαρξ με την αλλοτρίωση αγγίζει μια σημαντική διάσταση της ιστορίας, η μαρξιστική θεώρηση της ιστορίας είναι ανώτερη από κάθε άλλη». Είναι αλήθεια ότι βιάζεται αμέσως να περιορίσει (όπως όλοι οι εκλαϊκευτές αστοί της φιλοσοφίας της ιστορίας) το μαρξισμό στην υπεροχή της τεχνικής. Αλλά έτσι γίνεται ολοφάνερο ότι ο Χάιντεγκερ θεωρεί το μαρξισμό ως τον κυριότερο εχθρό του. Μέσα σε όλο αυτό εκδηλώνεται από τη μια η γενικότερη εκστρατεία ανάσχεσης της αστικής φιλοσοφίας κατά του μαρξισμού: όπως και ο Νίτσε, μετά την άρνηση του Σοπενχάουερ [Schopenhauer] κάθε Ιστορίας, πίστευε ότι ήταν υποχρεωμένος να δημιουργήσει μια μυθολογική ψευδο-ιστορία, η φαινομενολογία προχωρά από τον ανιστορισμό του Χούσερλ στην «αυθεντική» ιστορικότητα του Χάιντεγκερ, περνώντας από τον Σέλερ [Scheler]. Επιπλέον, η προηγούμενη παράθεση αποδεικνύει ότι ο Χάιντεγκερ θέλει να δυσφημίζει κάθε συγκεκριμένη και πραγματική γνώση της ιστορίας.

Πρόκειται εδώ για γενική τάση της εποχής. Ας ξαναδούμε τη συζήτηση μεταξύ του Σαρτρ [Sartre] και του Καμί [Camus]. Δεν μας ενδιαφέρει εδώ το κατά πόσο ο Καμί ακολουθεί τον Χάιντεγκερ στις λεπτομέρειες. Το σημαντικό είναι ότι αρνείται κατηγορηματικά πως έχει ανιστορική ή αντι-ιστορική θεώρηση, όμως ταυτόχρονα υπερασπίζεται την ατομικιστική και αναρχική του υποχώρηση από την πραγματική ιστορία στο όνομα μιας «υπερ-ιστορίας», όπως και ο Χάιντεγκερ εκθειάζει την ιστορικότητα του Όντος ενάντια αυτής του Εί-ναι. Ακόμα πιο σημαντικό, γιατί δηλώνει μια σωτήρια κρίση του υπαρξισμού, είναι η διαμαρτυρία του Σαρτρ και των οπαδών του ενάντια σε αυτή τη θέση του Καμί, στην οποία ο Σαρτρ αντιτάσσεται δικαιολογημένα: «*Η ταρινή μας ελευθερία δεν είναι τίποτα άλλο παρά η επιλογή να αγωνιστούμε για να γίνουμε ελεύθεροι. Το παράδοξο της διατύπωσης αυτής εκφράζει το παράδοξο της ιστορικής μας υπόστασης*». Το παράδοξο, που συναντάμε στη φιλοσοφία του Σαρτρ, οδηγεί λοιπόν σε μια διαμαρτυρία, που προέρχεται από το ζωτικό ένστικτο που έχει παραμείνει υγιές σε έναν άνθρωπο του καιρού μας, ο οποίος δεν θέλει να είναι συνεγγός στην παγκόσμια καταστροφή που ετοιμάζεται και ο οποίος διακρίνει καθαρά το ρόλο του αγώνα της τάξης του προλεταριάτου και των κομμουνιστικών κομμάτων στον αγώνα ενάντια στον κίνδυνο του πολέμου. Ο Σαρτρ αναγνωρίζει κατά συνέπεια τη βλαπτικότητα των ιστορικών απόψεων του Χάιντεγκερ και του Καμί, αλλά χωρίς να παρατηρήσει (τουλάχιστον προς το παρόν) ότι αντιτάσσει έτσι σε μια θεώρηση υπαρξιακή και συνεπή μια παράδοξη και αντιφατική υπαρξιακή θεώρηση. Όλο το παράδοξο βρίσκεται στο γεγονός ότι χρησιμοποιεί την έννοια της ελευθερίας, στην αρχή με την ορθόδοξη υπαρξιακή έννοια και κατόπιν (στην ίδια πρόταση) με την πραγματική ιστορική της έννοια. Το πεπρωμένο του Σαρτρ ως διανοητή εξαρτάται από την κατεύθυνση στην οποία θα μπορέσει και θα θελήσει να λύσει αυτό το «παράδοξο».

Τον κυνισμό με τον οποίο Χάιντεγκερ καλύπτει τη δήθεν ποιητική δυσνόητη λογομαχία του, ο νομικός και θεωρητικός του δικαίου του Χίτλερ, ο Καρλ Σμιτ [Carl Schmitt], τον χρησιμοποιεί χωρίς φτιασίδια. Με τον τρόπο που διατυπώνει σήμερα τη θεωρία του για το διεθνές δίκαιο, δεν βλέπουμε ότι υπηρετεί τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό με τον ίδιο τρόπο που υπηρετούσε τον Χίτλερ; Πάντα με την ίδια επινοητικότητα, τον ίδιο κυνισμό και την

ίδια τάση προς το παράδοξο όπως παλιότερα. Ο Σμιτ έχει όλες τις πιθανότητες να γίνει αρεστός και αποδεκτός από τα μέλη του Γενικού Επιτελείου της διεθνούς αντίδρασης και της πολεμοκαπηλείας. Όμως κι αυτός νιώθει (ή ένωσε) την ανάγκη να ξεπλύνει τις χιτλερικές αμαρτίες του. Και καθώς θέλει να περισώσει, με τρόπο πολύ πιο ξεκάθαρο και αποφασιστικό απ' ό,τι ο Χάιντεγκερ, τον καρπό των προηγούμενων κόπων του υπέρ της αντίδρασης, από τους οποίους θα επωφεληθεί αυτή τη φορά η μέλλουσα αμερικανική κυριαρχία (ή ενδεχόμενα η γερμανική), το ιδεώδες ιδεολογικό του εργαλείο είναι επίσης το μη γνώσιμο. Στις παρατηρήσεις του σχετικά με μια ραδιοφωνική ομιλία του Καρλ Μάνχαϊμ [Karl Mannheim] αμέσως μετά τον πόλεμο, ο Σμιτ εξηγεί τον ρόλο του επί Χίτλερ τόσο «αθώα» που, σε όσους θέλουν να διαβάσουν προσεκτικά, φαίνεται ο κυνισμός του και ο μηδενισμός του, σαν ένα είδος φιλοσοφικού δικαιώματος στο ψέμα: «Έμενε λοιπόν η σοφή και δοκιμασμένη παράδοση της απομόνωσης στην ιδιωτική εσωτερικότητα, παρότι ήμασταν διατεθειμένοι σε έντιμη συνεργασία με το τότε νόμιμο καθεστώς». Ο Σμιτ έχει μάλιστα το θράσος να χαρακτηρίσει «επιπόλαια πνεύματα» όσους τολμούν να ασκήσουν κριτική στη στάση που είχαν απέναντι στο ναζισμό άνθρωποι σαν κι αυτόν. «Αν το μόνο που αξίζει είναι αυτό που βρίσκεται κάτω από τους προβολείς της δημόσιας σκηνής, και αν λάβουμε υπόψη ότι το γεγονός της εμφάνισης και μόνο πάνω στη σκηνή αυτή σημαίνει την πλήρη πνευματική υποταγή, τότε το επιστημονικό έργο των δώδεκα αυτών χρόνων δεν αξίζει ιδιαίτερη προσοχή» («ιδιαίτερη προσοχή» που δεν φειστήκαμε στο βιβλίο αυτό για το «επιστημονικό έργο» του Καρλ Σμιτ επί Χίτλερ). Αυτό που γινόταν τότε στην εσωτερικότητα και στο μη γνώσιμο του Καρλ Σμιτ δεν μας το λέει φυσικά. Ο Σμιτ σπώνει λίγο το πέπλο του μη γνώσιμου μόνο και μόνο για να υπονοήσει ότι ούτε κι εκείνος δεν ήταν σύμφωνος με τον Χίτλερ. Αποτελεί όμως ιστορικό γεγονός ότι τη στιγμή που οι Νιμέλερ [Niemöller], Βίκερτ [Wieckert], Νίκις [Niekisch] κ.λπ. (για να μην αναφερθούμε σε κομμουνιστές) έλεγαν «όχι» στο ναζισμό, ο Σμιτ επεξεργαζόταν το άγραφο δίκαιο των εθνών που έμελλε να δικαιολογήσει τις σφαγές του 1934 και την εισβολή της Βέρμαχτ σε ουδέτερες χώρες.

Ο Σμιτ ξέρει ότι στην περίπτωση του, το μη γνώσιμο αλλά Κίρκεγκορ-Χάιντεγκερ δεν πείθει. Έτσι, προσφεύγει σε ένα ιστορικό μοντέλο και σε ένα μάρτυρα (τον Χομπς [Hobbes]) που θεωρεί σημαντικό: «Ο Χομπς αντίθετα, γράφει, το κατάλαβε καλά. Ύστερα από έναν αιώνα θεολογικών έριδων και ευρωπαϊκών εμφυλίων πολέμων, η απελπισία του είναι πολύ μεγαλύτερη από αυτή του Ζαν Μποντέν [Jean Bodin]. Ο Χομπς ανήκει στους μεγάλους μοναχικούς άνδρες του 17ου αιώνα που γνωρίζονταν μεταξύ τους. Κατάλαβε όχι μόνο την πολύμορφη σημασία του σύγχρονου Λεβιάθαν, αλλά επίσης και τον τρόπο να συνδιαλλάγει μαζί του, καθώς και τη συμπεριφορά που αρμόζει σε ένα άτομο που σκέφτεται ανεξάρτητα όταν έρχεται σε επαφή με ένα τόσο επικίνδυνο θέμα. Σκέφτηκε, μίλησε, έγραψε πάνω σε αυτά τα επικίνδυνα θέματα με μια ελευθερία πνεύματος ανιποχώρητη και πάντα κρυφά, είτε κυνηγημένος είτε σε διακριτική απομόνωση». Αυτό που ο Σμιτ παραλείπει να υπογραμμίσει είναι ότι ο Χομπς εκφράστηκε υπέρ αυτού που στην εποχή του ήταν προοδευτικό, ενώ ο Σμιτ εκφράζεται συνεχώς υπέρ της πιο ακραίας αντίδρασης. Όμως υπάρχει και κάτι άλλο σε αυτή την αναλογία: η ομολογία του Σμιτ ότι συνεχίζει να είναι στρατευμένος στη δεξιά πτέρυγα της αντίδρασης. Η σκέψη του είναι η εξής: όπως δεν ενδιέφερε τον Χομπς αν η διάλυση του φεουδαλισμού και η συγκρότηση ενός σύγχρονου,

αστικού, συγκεντρωτικού κράτους ήταν έργο των Στιούαρτ ή του Κρόμγουελ, έτσι δεν ενδιαφέρει και τον Σμιτ αν η απερίφραστη δικτατορία του μονοπωλιακού καπιταλισμού είναι έργο του Χίτλερ, του Αϊζενχάουερ ή του αναγεννημένου γερμανικού ιμπεριαλισμού.

Για το λόγο αυτό, ο Σμιτ συνοψίζει την εξωτερική πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών με τον τρόπο που είδαμε: εξίσου λακωνικά με τον τρόπο που περιέγραψε την εξωτερική πολιτική της χιτλερικής Γερμανίας. Αποδεικνύει ότι για τις Ηνωμένες Πολιτείες σήμερα, το δίλημμα «απομονωτισμός ή επεμβατισμός» είναι αναπόφευκτο: «Οι αντιφάσεις προέρχονται από τα άλυτα προβλήματα που θέτει η επέκταση ενός χώρου, και από αυτό συνεπάγεται η πιεστική ανάγκη είτε να περάσουμε σε μεγάλα γεωγραφικά σύνολα που θα συνιπάρχουν με άλλα δίπλα τους είτε να μετατρέψουμε τον πόλεμο σύμφωνα με το μέχρι τώρα διεθνές δίκαιο σε παγκόσμιο εμφύλιο πόλεμο». Υπό αυτό το πρίσμα, ο Καρλ Σμιτ δημοσιεύει σήμερα παλιά και νέα δοκίμια για τον ανέκαθεν αγαπημένο του Δονόσο Κορτές [Donoso-Cortés]. Ποια είναι η ουσία; Ο ανταγωνισμός μεταξύ μαρξισμού και αστικής ιδεολογίας: ο μαρξισμός έχει κατανοήσει στο σύνολό της την ιστορική εξέλιξη από το 1848 μέχρι σήμερα, αλλά η αστική ιδεολογία δεν κατανόησε το μαρξισμό. Ο Σμιτ αναφέρει σχετικά τα εξής: «Στη συνειδητοποίηση της συνέχειας υπάρχει μια αξιοσημείωτη ανωτερότητα και μάλιστα ένα μονοπώλιο των κομμουνιστών ιστορικών πάνω στους υπόλοιπους, που δεν κατανοούν τα γεγονότα του '48 και γι' αυτή την ανικανότητά τους χάνουν το δικαίωμα να σκιαγραφήσουν το σήμερα. Η αμνηχανία του αστού ιστορικού είναι τεράστια: από τη μια αποδοκιμάζει τη συντριβή της επανάστασης, γιατί δεν θέλει να είναι αντιδραστικός, και από την άλλη χαιρετίζει με ικανοποίηση την αποκατάσταση της ηρεμίας και της ασφάλειας σαν νίκη της Τάξης». Σύμφωνα με τον Σμιτ, πρέπει να σπάσει αυτό το μαρξιστικό μονοπώλιο και να έρθουν στο φως «μη σοσιαλιστικές συνέχειες», δηλ. η χρυσή βίβλος των αντεπαναστάσεων, των παραδόσεων τους και των επιτυχιών τους. Ο καταλληλότερος ιδεολόγος για να φέρει στο φως αυτή τη συνέχεια είναι ο Δονόσο Κορτές: «Το σημαντικό είναι να αναγνωρίσουμε ότι η ψευδο-θρησκεία του απόλυτου ουμανισμού ανοίγει το δρόμο στην απάνθρωπη τρομοκρατία. Αυτό ήταν μια διαίσθηση καινούρια, βαθύτερη από όλες τις μεγαλόστομες διακηρύξεις που έχει κάνει ο Ζοζέφ ντε Μεστρ [Joseph de Maistre] πάνω στην επανάσταση, τον πόλεμο και το αίμα. Σε σχέση με τον Ισπανό, που κοιτάζει βαθιά στο χάος του τρόμου του '48, ο ντε Μεστρ δεν είναι παρά ένας αριστοκράτης της Παλινόρθωσης, της μοναρχίας προ του 1789, που συνεχίζει και εμβαθύνει τον 18ο αιώνα». Και ο Σμιτ συμπεραίνει ότι «το μονοπώλιο και η ερημνεία του αιώνα προϋποθέτουν κάτι εξαιρετικά σημαντικό: την ιστορική νομιμότητα της εκ των πραγμάτων δύναμης, το δικαίωμα στη βία και στην άρεση που δίνεται στο Πνεύμα του κόσμου για όλα τα εγκλήματα που έχουν γίνει στο όνομά του».

Ο Δονόσο Κορτές γίνεται έτσι ο πρόγονος μιας οποιασδήποτε μέλλουσας δικτατορίας του μονοπωλιακού καπιταλισμού. «Η μεγάλη θεωρητική του σημασία για την ιστορία της αντεπαναστατικής θεωρίας είναι η εγκατάλειψη της επιχειρηματολογίας της προεπαναστατικής νομιμότητας και η συγκρότηση όχι πια μιας πολιτικής φιλοσοφίας της Παλινόρθωσης, αλλά μιας θεωρίας της δικτατορίας». Η προοπτική αυτή ενθουσιάζει τον Σμιτ σε τέτοιο βαθμό που, εγκαταλείποντας το μη γνώσιμό του, διακηρύσσει ανοιχτά αυτό που στα μάτια κάνει τον ήρωά του τόσο γοητευτικό: «Η περιφρόνησή του για τον άνθρωπο δεν έχει όρια. Η τυφλή του λογική, η αδύναμή του θέληση, η γελοία ορμή των σαρκικών επιθυμιών

του, του φαίνονται τόσο αξιοθρήνητες που όλες οι λέξεις όλων των γλωσσών δεν αρκοῦν για να εκφράσουν ὅλη τη χαμέρπεια του πλάσματος αυτού». Αυτή η απανθρωπιά, που ο Σμιτ μοιράζεται με τους θιασώτες αρχαίων τάσεων του παρελθόντος και του παρόντος, δείχνει ξεκάθαρα την κοινωνική της βάση: ο Σμιτ είναι εχθρός των μαζών και της «μαζικοποίησης» που είναι τυφλωμένη από το μίσος. Η κοινωνική δημαγωγία του Χίτλερ, η υποκρισία της οποίας σίγουρα δεν του ξέφυγε, ήταν για τον Σμιτ, ὅπως και για τον Σπένγκλερ [Spengler], τον Ερνστ Γιούνγκερ [Ernst Jünger] και άλλους, τυφλωμένη από το μίσος, και ο ίδιος είναι υπερβολικά «δημοκράτης», υπερβολικά «πληβείος» (αυτή η δῆθεν αντίθεσή του στο καθεστῶς δεν τον εμπόδιζε να υπηρετήσει τον Χίτλερ με ὅλες του τις πνευματικές δυνάμεις). Σήμερα, μετά την καταστροφή της κοινωνικής δημαγωγίας και την ἔμμεση απολογία, ο Καρλ Σμιτ ακολουθεῖ το νέο ρεύμα.

Αυτός ο κινισμός της «μη γνώσιμης» σκέψης είναι πολύ διαδεδομένος ανάμεσα στους διανοούμενους της Δυτικής Γερμανίας. Φτάνει στο απόγειό του στο Ερωτηματολόγιο του Ερνστ φον Ζάλομον [Ernst von Salomon], που ἴσως γι' αυτό γνώρισε μεγάλη κυκλοφορία. Ο Ζάλομον ανήκει και αυτός στην κατηγορία των διανοουμένων που βοήθησαν αντικειμενικά την ἔλευση του χιτλερισμού, που αργότερα είχαν «επιφυλάξεις» για το καθεστῶς, και που, μετά το τέλος του πολέμου, προσπάθησαν να βρουν μια δικαιολογία στο δικό τους «j'ai vécu» (βίωσα). Ο κινισμός του Ζάλομον ξεχωρίζει από αυτόν των Χάιντεγκερ, Καρλ Σμιτ και Ερνστ Γιούνγκερ χάρις στην ειλικρίνειά του. Δεν ωραιοποιεῖ το «βίωσά» του, προσπάθησε απλῶς να επιβιώσει μέσα στο χιτλερικό καθεστῶς, με τις ανετότερες δυνατές υλικές συνθήκες, και η «αντίθεσή» του περιοριζόταν σε κάποιες «επιφυλάξεις» που εκδήλωνε σε πολύ οικείους κύκλους. Στον Ζάλομον, το μη γνώσιμο ἔχει ἓνα χαρακτήρα πεζό και υγιή, απαλλαγμένο από οποιονδήποτε υπαρξιακό μανδύα. Δεν είναι παρά μια κωμωδία κάτω από το χιτλερικό καθεστῶς.

Αντίθετα, ο Ερνστ Γιούνγκερ, του οποίου ο Εργάτης συνέτεινε πολύ περισσότερο στη γέννηση της ναζιστικής ιδεολογίας από ὅ,τι τα μυθιστορήματα του Ζάλομον, συμμετείχε πολύ πιο ενεργά στο καθεστῶς (εξάλλου σε θέσεις μάλλον διακοσμητικές) ὅμως επιμένει ακόμα εντονότερα, κατόπιν εορτής, στην «αντίθεσή» του. Η αντίθεση αυτή παίρνει τη μορφή μιας αριστοκρατικής διαμαρτυρίας ἐνάντια στο «λαϊκίστικο» χαρακτήρα του χιτλερισμού, ὅχι ὅμως ἐνάντια στην κοινωνική του δημαγωγία. Εκεί που ο Γιούνγκερ διαφοροποιεῖται από τον Σμιτ είναι ὅταν βάζει σε πρώτο πλάνο, ἐν ὄψει της δικτατορίας του κεφαλαίου, το ρόλο της πρωϊκής αριστοκρατίας, των Γιούνκερς [Junkers] (βλ. το «Burgenland» στο μυθιστόρημα *Heliorolis*). Σε ὅ,τι αφορά τη φιλοσοφία, ο Γιούνγκερ χαιρετίζει στο μύθο και στη μαγεία τα χαρακτηριστικά σημάδια του αἰῶνα μας σε σχέση με τον προηγούμενο αἰῶνα: «Το ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό του πνεύματος του 20οῦ αἰῶνα είναι η ανικανότητά του να δει αυτό που ἐνώνει τη ratio με τα ἄδυτα. Μέσα στην υπεροψία του, φανταζόταν ὅτι η εξέλιξη προχωρούσε σε μια γραμμή που εἶχε χαράξει, σε ἓνα αρμονικό περιβάλλον προσεκτικά οριοθετημένο, που δημιούργησε και ἔλεγε και που ονόμαζε Συνείδηση. Υπὸ αυτές τις συνθήκες, ἓνα ξύπνημα ἦταν αναπόφευκτο. Συνέβη την ἴδια στιγμή που οι ρίζες του ορθολογισμού ἄγγιξαν το λίκνο του μύθου. Αυτό φαίνεται στις λέξεις, στη σκέψη, ακόμα και στις επιστήμες: ὅλα ἔγιναν πιο δυνατά από το μέτρο και τη μετριοφροσύνη του ἀνθρώπου. Τότε, ὕστερα από τρομερές μονομαχίες, μυθικές μορφές βάδισαν κατὰ των ορθολογικῶν

μορφών, και στη λάμψη των πυρκαγιών εμφανίστηκαν κόσμοι ονείρου και νυχτερινής μαγείας». Ο Γιούνγκερ κατατάσσεται μαζί με τους ιδεολόγους που, όπως ο Γιάσπερς, ο Χάιντεγκερ και ο Καρλ Σμιτ, επικαλέστηκαν την ιδιότητά τους των «αντιστασιακών» επί Χίτλερ για να προσφέρουν στο νέο ιμπεριαλισμό το όπλο του ανορθολογιστικού μύθου και να προσφερθούν οι ίδιοι σαν οι κήρυκές του.

Η συμπεριφορά του Ζάλομον κατά την περίοδο πριν τον Χίτλερ ήταν αυτή ενός περιθωριακού. Μπλεγμένος σε διάφορα γκρουπούσκουλα, ενοχοποιήθηκε για το φόνο του Ράτεнау [Rathenau] και συμμετείχε στην κίνηση *Επιστροφή στη Γη*, συμμετοχή που σήμερα χαρακτηρίζει ως «φρικτό αστείο», κάτι που χαρακτηρίζει τον κυνισμό του και το μηδενισμό του. Όντας μάρτυρας της αυξανόμενης επιρροής του κομμουνισμού στην περίοδο κρίσης που προηγήθηκε από την κατάληψη της εξουσίας από τον Χίτλερ (ο αδελφός του Μπρούνο έγινε μέλος του κόμματος), η κρίση τον ανάγκασε να αντιμετωπίσει τη μαρξιστική ιδεολογία, την οποία ποτέ του δεν κατάφερε να καταλάβει πραγματικά. Η συνάντηση αυτή τελείωσε με ρήξη, παρότι ο Ζάλομον δήλωσε ότι «κατά βάθος, ο κομμουνισμός έχει απλούστατα δίκιο»: άλλο ένα σημάδι κυνισμού, η ομολογία αυτή δεν θα έχει συνέχεια. Γλιστρώντας στο χιτλερισμό, έζησε μια ήσυχη ζωή, χωρίς έννοιες. Ακόμα κι όταν τον απωθούνσαν οι ναζιστικές βιαιοπραγίες, παρέμενε απαθής, με μια απάθεια για την οποία απολογήθηκε στη γυναίκα του, σχετικά με τα πογκρόμ του Βερολίνου: «Μήπως επειδή ξέρουμε ότι δεν θα βρούμε καμία ανταπόκριση; Στην πραγματικότητα είμαστε ήδη νεκροί. Δεν μπορούμε ούτε καν να ζήσουμε από τον εαυτό μας». Ύστερα, αφού διηγήθηκε ένα επεισόδιο που μόλις είχε βιώσει, κατέληξε: «Περπάτησα την *Kurfürstendamm* ως το σπίτι, μέσα σε μεγάλη ένταση, και είπα στον εαυτό μου: πρέπει να υπάρχει, θα έπρεπε να υπάρχει μια τρίτη λύση – κι αν δεν υπάρχει, τι είναι προτιμότερο, να είναι κανείς ηλίθιος ή δειλός;»

Αυτός ο γαλήνιος κυνισμός, που τον διαχωρίζει προς όφελός του από το ρομαντικό, μυστικιστικό και στομφώδη μηδενισμό του Γιούνγκερ και της παφίας του, επιτρέπει στον Ζάλομον να σκιαγραφήσει την καθημερινή ζωή επί Χίτλερ, όπως και να ξεσκεπάσει με ρεαλισμό τη σκληρότητα και τη διαφθορά των αμερικανών «ελευθερωτών». Όμως ο πυρήνας του Ερωτηματολογίου είναι ο κυνισμός του «βίωσα». Γράφει ο Ζάλομον: «Τα κατάφερες πολύ καλά! Δεν έχεις λόγο να παραπονιέσαι! Πολύ λιγότερο από όλους όσους δεν γνωρίζεις. Και για εμένα ισχύει το ίδιο. Καλά τα καταφέραμε, Ίλε [Ille], δεν έχουμε λόγο για μνησικαχία, ανήκουμε στους ελάχιστους που δεν έχουν λόγο για μνησικαχία.» Η στάση του «βίωσα» ισχύει λοιπόν και για την περίοδο μετά τον πόλεμο. Η απάντηση όμως της κυρίας Ίλε είναι ακόμα πιο χαρακτηριστική, σαν μια σύνθεση όλων όσοι έζησαν κάτω από τον Χίτλερ, σαν μια σύνθεση των πραγματικών αισθημάτων της μάζας: «Πρέπει να σου πω κάτι τρομερό! Εγώ δεν τα κατάφερα! Το ξέρω, όλο αυτό τον καιρό σκεφτόσουν ότι το σημαντικότερο ήταν να τα καταφέρουμε. Αλλά δεν τα κατάφερα. Δεν είμαι πια αυτή που γνώρισε παλιά. Ό,τι καλύτερο και πολυτιμότερο υπήρχε μέσα μου σκοτώθηκε, το σκοτώσαν. Αυτά τα δώδεκα χρόνια ήταν για εμένα φρικτά: πάντα προσπαθούσα να μη σ' το δείξω. Πέρα από αυτό, αν θέλεις, περάσαμε καλά, περάσαμε καλά μέρα με τη μέρα». Και η κυρία Ζάλομον και αυτός ήξεραν και οι δύο πάντα με λεπτομέρεια τι έκαναν οι Ναζί, αλλά χωρίς ποτέ να «θελήσουν να μάθουν», για να μη διακινδυνεύσουν τη σχετική άνεση και ασφάλεια της ζωής τους. Συνοψίζει ως εξής την ηθική κατάσταση που είχε προκύψει: «Αγατώ τη ζωή και

θέλω να την έχω ολόκληρη, αλλιώς καθόλου. Η ζωή όμως απαιτεί αξιοπρέπεια: όχι μόνο ένα πρόσωπο, χέρια και πόδια, αλλά και αξιοπρέπεια! Αυτά τα δώδεκα χρόνια ήθελαν να με κάνουν να χάσω την αξιοπρέπειά μου. Τι νόημα έχει η ζωή χωρίς αγάπη; Ήθελα να αγαπήσω την ημέρα, τη χώρα μου, τους Γερμανούς ανάμεσα στους οποίους ζούσα, εμένα, αλλά δεν μπορούσα. Χρειάστηκε να μάθω να περιφρονώ τα πάντα, την ημέρα, τη χώρα μας, τους Γερμανούς, εμένα, εμένα!»

Αν και ούτε στην Ίλε τίποτα δεν δείχνει ότι έβγαλε συμπέρασμα από μια τέτοια εμπειρία, αυτό το κατηγορητήριο είναι κάτι παραπέρα από κριτικό και συναισθηματικό. Έχει, τουλάχιστον σαν δυνατότητα, μια θετική διέξοδο. Εκατομμύρια Ίλε, οι περισσότερες εξίσου ελάχιστα συνειδητοποιημένες, που έζησαν τα ίδια γεγονότα, βλέπουν σήμερα με τρόμο ότι υπάρχει η προοπτική ενός πολέμου και ότι ο φασισμός ξανασπρώχνει το κεφάλι. Το «Χωρίς Εμάς» των μεταπολεμικών γερμανών είναι λίγο πολύ η συγκινησιακή συνέπεια αυτού που έζησε η Ίλε φον Ζάλομον. Προς το παρόν, το «Χωρίς Εμάς» δεν εκφράζει τίποτα περισσότερο στις πλατιές μάζες από τον αυξανόμενο φόβο, το φόβο για τη ζωή και για μια μοίρα στον ήλιο. Κι εδώ βλέπουμε να προβάλλει ο φόβος ενός νέου βιασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και της ακεραιότητας του ανθρώπου. Φυσικά, και σε αυτή την περίπτωση, υπάρχουν σποραδικές εκδηλώσεις μιας πιο ανεπτυγμένης συνείδησης, διακηρύξεις και τοποθετήσεις όλων αυτών που είναι διατεθειμένοι να θυσιάσουν ώστε η Γερμανία να μη γνωρίσει ξανά κάτι παρόμοιο με το χιτλερισμό. Βλέπουμε επίσης να αυξάνεται, αν και αργά και με το τίμημα μεγάλων αντιφάσεων, η συνείδηση ότι οι θιασώτες του αμερικανικού ψυχρού πολέμου και του γερμανικού του γραφείου διαχείρισης, της κυβέρνησης Αντενάουερ, ετοιμάζουν κάτι που, υπό μορφή δήθεν αντίθετη, θα μοιάζει τελικά στο χιτλερισμό.

Προς το παρόν, κυρίως στη Γερμανία, αλλά και στις άλλες καπιταλιστικές χώρες, οι φωνές αυτές καλύπτονται από τη «Φωνή της Αμερικής». Η προπαγάνδα αυτή, παρά τη ματαιότητά της, παρουσιάζει ένα φοβερό κίνδυνο: η μάζα των αδύναμων και των δειλών, αυτών που παρασύρονται ή που πέφτουν θύματα εκφοβισμού, είναι τεράστια. Όμως η γενική κατάσταση έχει αλλάξει ριζικά: πριν το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Χίτλερ ανέμιζε στο δρόμο τη σημαία του ανορθολογισμού, της καταστροφής του λόγου. Σήμερα, είναι η σειρά του λόγου να κατέβει από τις πανεπιστημιακές έδρες και τα εργαστήρια στους δρόμους για να υπερασπιστεί μπροστά στις μάζες τη σωστή υπόθεσή της. Αυτή η στρατηγική επίθεση της προοδευτικής ιδεολογίας, αυτή η ενεργός υπεράσπιση του λόγου, αποτελεί το νέο στοιχείο στη μεταπολεμική μας περίοδο.

Ο μεγάλος και πραγματικά καθοριστικός αντίπαλος της καταστροφής του λόγου: ο μαρξισμός, εμφανίστηκε αρχικά γύρω στα 1848. Μετά το 1917, ο μαρξισμός, όχι μόνο έγινε η ιδεολογία των λαών πάνω στο ένα έκτο της υψηλίου, αλλά, χάρη στο λενινισμό, έφτασε σε ένα ανώτερο επίπεδο ανάπτυξης, σε περίοδο πολέμων και παγκόσμιων επαναστάσεων. Από καιρό, το Κομμουνιστικό Μανιφέστο ήταν ένα από πιο πολυδιαβασμένα και πολυμεταφρασμένα έργα της παγκόσμιας γραμματείας, αλλά μετά το 1917 στην ευρύτερη διάδοση των γραπτών του Μαρξ και του Ένγκελς προστίθενται τα γραπτά του Λένιν. Μετά το 1945, σημειώνεται μια ποιοτική καμπή. Δεν υπάρχει ούτε μια χώρα όπου η μετάφραση και η διάδοση των έργων αυτών δεν προχώρησε με γιγάντια βήματα, όχι μόνο στις λαϊκές δη-

μοκρατίες και στην Κίνα, αλλά και σε χώρες όπως η Γαλλία και η Ιταλία, όπου οι οπαδοί του κομμουνισμού αποτελούν το ένα τρίτο του πληθυσμού. Ακόμα κι εκεί όπου η οργανωτική δύναμη των κομμουνιστών είναι ακόμα ελάχιστη, σημειώνεται ένα άλμα στη γνώση του μαρξισμού-λενινισμού. Πρέπει να σημειώσουμε επίσης ότι σε όλες αυτές τις χώρες δεν διαδίδονται μόνο τα κλασικά έργα, αλλά υπάρχει και γοργή πρόοδος της καθαρής μαρξιστικής έρευνας, που επιχειρεί να εξηγήσει επιστημονικά την ιστορία κάθε χώρας σύμφωνα με το πνεύμα του μαρξισμού-λενινισμού.

Αυτή η άνθηση ξεπερνά κατά πολύ τα κομμουνιστικά κόμματα: η έλξη του μαρξισμού-λενινισμού επεκτείνεται όλο και περισσότερο πάνω στους προοδευτικούς διανοούμενους. Όλο και περισσότεροι φυσικοί επιστήμονες συνειδητοποιούν πόσο μπορεί να τους βοηθήσει ο διαλεκτικός υλισμός, πόσο μάλλον που στη Σοβιετική Ένωση, έχοντας επιλύσει συγκεκριμένα επιστημονικά προβλήματα, ο διαλεκτικός υλισμός έχει προχωρήσει σε ένα ανώτερο επίπεδο. Καλλιτέχνες και συγγραφείς συνειδητοποίησαν το ίδιο για την τέχνη τους. Καταλαβαίνουμε γιατί λοιπόν η αντιδραστική αστική επιστήμη και τέχνη έχει εξαπολύσει μια τέτοια επίθεση κατά των επιστημονικών ανακαλύψεων και των πνευματικών κατακτήσεων της ΕΣΣΔ (η διένεξη περί Λισένκο) και τους λόγους για τους οποίους οι πνευματικές συζητήσεις στον «ελεύθερο κόσμο» υιοθετούν τόσο συχνά το στυλ του Κραφτσένκο: συζητούν λιγότερο για τα ίδια τα προβλήματα παρά για τις διώξεις που υποτίθεται ότι υφίστανται οι «μη κομφορμιστές» επιστήμονες και καλλιτέχνες στην ΕΣΣΔ, ώστε να μειώσουν, πιστεύουν, με τον εκφοβισμό, τη δύναμη της έλξης που ασκούν η προοδευτική τέχνη και η επιστήμη. Όμως υπάρχουν και δυσκολίες: δεν θα ήταν αδύνατον να εκπαιδεύσουν από έναν πράκτορα για κάθε προβλεπόμενη περίπτωση ψέματος και δυσφήμισης; Δεν πάει πολύς καιρός που ο γερουσιαστής Γουάιλι [Wiley] είχε την ατυχία να αγανακτήσει, στο όνομα της ελευθερίας της σκέψης, για την τύχη του «γλωσσολόγου Αρακτσέγιεφ», που διώχθηκε από τον Στάλιν, για αυτόν τον Αρακτσέγιεφ που υπήρξε, αλλά ο Γουάιλι δεν το γνώριζε, στρατηγός και πολιτικός επί τσάρου Νικολάου του Β', ώστε ο Στάλιν χρησιμοποίησε το όνομα και τις μεθόδους του για να καταστήσει περιφρονητούς όλους εκείνους που εμποδίζουν την ελευθερία των επιστημονικών συζητήσεων.

Το δεύτερο σκέλος της ενεργού και μαζικής υπεράσπισης του λόγου είναι το Κίνημα για την Ειρήνη. Το παρατηρούμε εδώ αποκλειστικά υπό την προοπτική του προβλήματος της καταστροφής ή επαναθεμελίωσης του λόγου. Είναι σαφές ότι, όπως και την εποχή του Χίτλερ, η πολεμική προετοιμασία αποτελεί σήμερα τη μεγάλη κοινωνική μηχανή που καταστρέφει το λόγο. Το ιδεολογικό πεδίο μάχης της είναι ο Ψυχρός Πόλεμος. Προϋποθέτει την εξάπλωση μιας θολής μοιρολατρίας, ενός πανικού, ενός φόβου που παραλύει. Ένας αξιόπιστος μάρτυρας, ο Φόκνερ [Faulkner], ανέφερε στην ομιλία του κατά την απονομή του βραβείου Νομπέλ: «Η τραγωδία του καιρού μας είναι ένας γενικός φόβος που έχει κυριεύσει όλο τον κόσμο. Τον έχουμε μέσα μας τόσο καιρό, που σχεδόν τον αντέχουμε. Δεν υπάρχουν πια πνευματικά προβλήματα, υπάρχει μόνο η ερώτηση: πότε θα πηδήξω;» Ο γερμανός συγγραφέας Τσουκμάγιερ [Zuckmayer] λέει το ίδιο:

«Ποια είναι λοιπόν η πραγματική κατάσταση του σύγχρονου κόσμου; Για τη μεγάλη πλειοψηφία είναι ένας εφιάλτης. Πιστεύω ότι το 90% των ανθρώπων που σήμερα ζουν στον κόσμο δεν θέλουν ούτε ελπίζουν αυτό που απειλείται, και όμως είναι υποχρεωμένοι να αφήσουν τα πράγματα να εξελιχθούν χωρίς δυνατότητα αντίδρασης, όπως σε έναν

εφιάλτη ξέρουμε ότι ονειρευόμαστε, ότι είναι ένα άσχημο όνειρο που μας τυραννάει και μας εξουθενώνει, αλλά δεν μπορούμε να του ξεφύγουμε, δεν μπορούμε να κουνήθουμε, δεν μπορούμε να φωνάξουμε, δεν μπορούμε να ξυπνήσουμε».

Ο φόβος αυτός, αυτός ο εφιάλτης, ήταν το κύριο ιδεολογικό όπλο του ψυχρού πολέμου όσο οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν το ατομικό μονοπώλιο. Αν και σήμερα έχουν μπει στο παιχνίδι και άλλοι παράγοντες –ψεύτικες πίστες ειρήνης, «απελευθέρωση» των «καταπιεσμένων» λαών από το σοσιαλισμό κ.λπ.–, η δημιουργία ενός αισθήματος πανικού παραμένει πάντα βασικό όπλο. Ο αιφνιδιασμός των μαζών, ακόμα και των κυβερνήσεων, αποτελεί την ουσία αυτής της στρατηγικής, όμως δεν μπορεί να είναι ο κεραυνός εν αιθρία του 1914. Σήμερα, παραλύουν τη θέληση και τη λογική των ανθρώπων και εξαπλώνουν την ένταση και το μόνιμο άγχος.

Παρ' όλα αυτά, υπάρχει κάτι καινούριο, η αντίδραση των μαζών είναι εντελώς διαφορετική απ' ό,τι ήταν πριν τους δύο παγκόσμιους πολέμους. Θυμόμαστε τα έξι εκατομμύρια υπογραφές για ένα συμφωνο μεταξύ των πέντε Μεγάλων Δυνάμεων. Το Κίνημα για την Ειρήνη δεν έχει αυτό καθεαυτό καμιά ιδιαίτερη ιδεολογία, δεν κάνει διακρίσεις μεταξύ πολιτικών, φιλοσοφικών και θρησκευτικών πεποιθήσεων. Καθολικοί και μουσουλμάνοι ιερωμένοι, Κουάκεροι, ειρηνιστές, ουδετερόφιλοι, συνεργάζονται με σοσιαλιστές και κομμουνιστές. Όμως, αν έστω και λίγο το Κίνημα για την Ειρήνη γνωρίσει τον «κομπορμισμό», η ίδια του η ύπαρξη, η εξάπλωσή του, η δύναμη που παίρνει, θέτουν και λύνουν το μεγάλο δίλημμα: με το λόγο ή κατά του λόγου. Οπωσδήποτε, τα ερωτήματα και οι απαντήσεις είναι πολλών ειδών, ακόμα και εντελώς αντίθετες, ανάλογα με τα άτομα και τις ομάδες που συνυπάρχουν μέσα σε αυτό το καινούριο κίνημα. Η μεγάλη και κοινή αρχή όμως, πέρα από τις διαφορές, είναι η υπεράσπιση του ανθρώπινου λόγου, όχι μόνο της ύπαρξής του, αλλά και της αποτελεσματικότητάς του, της ικανότητάς του να τροφοδοτήσει την ιστορία, κάτι στο οποίο όλοι μας συνεισφέρουμε λίγο πολύ.

Το ξεκίνημα της Κίνησης για την Ειρήνη ήταν και είναι ακόμα παντού αυθόρμητο και συγκινησιακό. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα στην περίπτωση του κινήματος «Χωρίς Εμάς» στη Δυτική Γερμανία. Όμως τα πέντε εκατομμύρια υπογραφές της Έκκλησης της Στοκχόλμης αντιπροσωπεύουν μια στοιχειώδη διαμαρτυρία των μαζών ενάντια στο έγκλημα που ετοιμαζόταν. Παρ' όλα αυτά, αυτή η έκρηξη είναι διαφορετική από εκείνες που προηγήθηκαν. Θα ήταν λάθος να κρίνουμε την έκτασή του μόνο ποσοτικά. Αυτό που είναι πραγματικά καινούριο, είναι η στιγμή κατά την οποία εκδηλώθηκε αυτή η έκρηξη αγανάκτησης. Τα προηγούμενα μαζικά κινήματα κατά του πολέμου, που εκδηλώνονταν κατά την τρίτη ή τέταρτη χρονιά του πολέμου, συχνά ύστερα από βαριές ήττες, ήταν σχεδόν πάντα αποτέλεσμα του μεγάλου βάρους της πολεμικής οικονομίας. Σήμερα, το κίνημα ξεκινά πριν τον πόλεμο, αν και κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Πρόκειται λοιπόν για κάτι περισσότερο από μια απλή αντίδραση σε τετελεσμένα ιστορικά γεγονότα, καθώς έχει προληπτικό χαρακτήρα. Μήπως αυτό δεν αρκεί για να υψώσει το κίνημα πέρα από τη σφαίρα του αυθορμητισμού και του συναισθηματισμού; Κάθε απόπειρα πρόληψης σημαίνει μια συνειδητή και ορθολογική θέληση να κυριαρχήσει πάνω στα μελλοντικά γεγονότα. Στον αυθορμητισμό εγγράφονται οι εμπειρίες των δύο παγκόσμιων πολέμων. Το αυθεντικά πρωτότυπο στοιχείο είναι η ύπαρξη του ορθολογισμού μέσα στον αυθορμητισμό.

Ο Πιέτρο Νένι [Pietro Nenni], αντιπρόεδρος του Κινήματος για την Ειρήνη, υπογράμμισε ότι μεταξύ της Εκκλησίας της Στοκχόλμης και της δεύτερης μεγάλης δράσης των οπαδών της ειρήνης, την έκκληση για ένα σύμφωνο μεταξύ των πέντε Μεγάλων Δυνάμεων, υπήρχε η ίδια διαφορά που υπάρχει μεταξύ αυθορμητισμού και συνείδησης, μεταξύ συγκίνησης και συνειδητής χρήσης του ορθού λόγου. Η αφύπνιση του λόγου έχει δύο όψεις: από μια αναγνωρίζεται η ύπαρξη ενός αντικειμενικού σκοπού και από την άλλη η ανάγκη για ενεργό συμμετοχή για την επίτευξη αυτού του σκοπού. Αυτό αποδεικνύει ότι ακριβώς, σε ό,τι αφορά τον πόλεμο και την ειρήνη, ο ανθρώπινος λόγος πρέπει να πάρει στα χέρια του τα γεγονότα, γιατί αλλιώς θα καταστραφεί η ανθρωπότητα, και να μην τα εγκαταλείψει ούτε στην ενδογενή πορεία τους ούτε σε εγκληματικές παρεμβάσεις.

Οι διαφορές στο βαθμό συνείδησης έχουν μικρή σημασία. Το σημαντικό είναι το νόημα που εύκολα διαβάσει κανείς στα έξι εκατομμύρια υπογραφές. Οργανώνοντας όλο και πιο λεπτομερώς την υπεράσπιση της ειρήνης (ορισμός της επίθεσης, προστασία της ανεξαρτησίας των λαών, προώθηση της διαπραγματεύσεως ως γενικής μεθόδου για την επίλυση διενέξεων, παρουσίαση της ειρηνικής συνύπαρξης σαν δυνατής...) η Κίνηση οδηγεί σε γενικεύσεις όλο και υψηλότερες, κάνει έκκληση όλο και περισσότερο στην κριτική ικανότητα –ανεξάρτητη και αδιάφθορη– και στον ορθό λόγο εκατοντάδων εκατομμυρίων ανθρώπων. Αυτός ο ορθολογισμός, αυτή η τάση προς τη διανόηση, όχι μόνο δεν αποθαρρύνουν, αλλά αντίθετα έλκουν τις μάζες. Ας σκεφτούμε ότι στον καιρό του ρεύματος του φασιστικού ανορθολογισμού, οι ελάχιστοι αστοί υπερασπιστές του λόγου έπρεπε να δικαιολογούνται για τον ορθολογισμό τους, αλλιώς έδιναν εντύπωση ιδιόρρυθμων. Το Κίνημα αυτό για την εδραίωση του λόγου, αδιαχώριστο από την υπεράσπιση της ειρήνης, επεκτείνεται σε όλο και μεγαλύτερους κύκλους και μάζες, χωρίς μάλιστα να διαφαίνεται η ιδέα μιας «ομοιομορφίας» στον τρόπο σκέψης των άλλων κινημάτων που αναπτύσσονται παράλληλα με αυτό.

Οι αντικειμενικοί στόχοι του Κινήματος για την Ειρήνη δεν τίθενται εδώ υπό συζήτηση, είναι η ίδια η ύπαρξή του που έχει παγκόσμια ιστορική σημασία για την ανθρώπινη σκέψη: αντιπροσωπεύει την υπεράσπιση του λόγου ως μαζικού κινήματος. Ύστερα από έναν αιώνα αυξανόμενης κυριαρχίας του ανορθολογισμού, η αποκατάσταση των δικαιωμάτων του καταστραμμένου λόγου δίνει την εκκίνηση της θριαμβευτικής του πορείας στις μάζες. Όπως το Κίνημα για την Ειρήνη στοχεύει να απομονώσει από τις μάζες τη μειοψηφία των μονοπωλιστών και των μιλιταριστών, έτσι και στο πεδίο της διανόησης υπάρχει τάση απομόνωσης αυτών που κατασκευάζουν ανορθολογικές και απάνθρωπες θεωρίες: γίνονται έτσι ακίνδυνοι για τη σκέψη και την ευαισθησία των λαών. Δεν αρκεί να ακούμε έναν Ντενί ντε Ρουζμόν [Denis de Rougemont] να λυπάται επειδή οι όμοιοι του έχασαν την επιρροή τους: όσο οι συνολτικές ιστορίες και οι αστυνομικές ταινίες θα επιτελούν το έργο αυτό, με το οποίο εκείνος δεν μπορεί να αναμετρηθεί, η αποστολή για την υπεράσπιση του λόγου δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει ολοκληρωθεί.

Αυτή η *εξέγερση των μαζών υπέρ του λόγου* είναι σήμερα το μεγάλο αντίδοτο στον πανικό του «ανθρώπου της μάζας». Αποτελεί την απάντηση στο φασιστικό ξέσπασμα των ανορθολογικών ενστίκτων. Όμως, εκτός από εκστρατεία εκδίκησης, κατατνίγει τους μελλοντικούς χιτλερισμούς εν τη γενέσει τους. Ο στόχος του Κινήματος για την Ειρήνη δεν μπορεί να είναι η ανατροπή του καπιταλισμού: δεν μπορεί λοιπόν να εξαλείψει τις βασικές

αιτίες του πολέμου. Στόχος του είναι να αντιταχθεί με επιτυχία στους μερικούς πολέμους που ετοιμάζονται. Πριν από εκατό τουλάχιστον χρόνια, ο Μαρξ έγραφε: «Το όπλο της κριτικής δεν μπορεί φυσικά να αντικαταστήσει την κριτική των όπλων, η υλική δύναμη πρέπει να ανατραπεί από την υλική δύναμη και η θεωρία γίνεται με τη σειρά της υλική δύναμη όταν κυριεύει τις μάζες». Εμείς οι μαρξιστές γνωρίζουμε ότι, ακόμα και στη φιλοσοφία, η αποφασιστική μάχη ανάμεσα στον ορθό λόγο και στο παράλογο, ανάμεσα στο διαλεκτικό υλισμό και τον ανορθολογισμό, περιχαράσσεται γύρω από το μαρξισμό και δεν θα έχει νικηφόρο τέλος παρά μόνο με το θρίαμβο του προλεταριάτου πάνω στην αστική τάξη, την κατάρρευση του καπιταλισμού και την οικοδόμηση του σοσιαλισμού. Εννοείται ότι ένας τέτοιος στόχος είναι πέρα από τους σκοπούς του Κινήματος για την Ειρήνη: δεν είναι οι μεγάλες προσπάθειες για την αποκατάσταση του λόγου που θα επιτρέψουν τη νικηφόρα έκβαση της τελικής ιδεολογικής μάχης. Όμως αυτό δεν μειώνει σε τίποτα την παγκόσμια σημασία του. Έχοντας αρχίσει την εκστρατεία του κινητοποιώντας εξακόσια εκατομμύρια ανθρώπους, κινητοποιεί τώρα πολύ περισσότερους. Είναι η πρώτη μεγάλη επανάσταση της μάζας ενάντια στο ντελίριο του ιμπεριαλιστικού παραλογισμού (ιπτάτιο). Οι μάζες, έχοντας στρατευτεί για το λόγο, διακήρυξαν δημόσια το δικαίωμα ελέγχου στις υποθέσεις που αφορούν το πεπρωμένο του κόσμου. Δεν θα εγκαταλείψουν το δικαίωμα αυτό, δεν θα παραιτηθούν από τη χρήση του ορθού λόγου για τη δική τους υπόθεση, για το καλό της Ανθρωπότητας, δεν θα παραιτηθούν από το δικαίωμα να ζουν σε έναν κόσμο που καθοδηγείται από το λόγο και όχι στο χάος της πολεμικής παράνοιας.

Βουδαπέστη, Ιανουάριος 1953

Moholy-Nagy László, *Táj*, 1919

Uitz Béla, Αγώνας, 1922